

První bilance CHARTY 77

Zdeněk Mlynář

Dělat dobře špatnou politiku je mimořádně obtížné, někdy nemožné. To je jistě polehčující okolnost, posuzujeme-li celou tzv. normalizační politiku v Československu v posledních devíti letech. Přesto však tím nelze ani omluvit, ani vysvětlit politické třeštění, které sama moc rozpoutala na počátku ledna kolem Charty 77.

Schopný politik, který by se chtěl vyhnout tomu, aby Charta 77 rozvířila hladinu vnitropolitické i zahraniční pozornosti směrem pro něho nežádoucím, měl k tomu všechny možnosti. Mohl po nějaký čas prostě ignorovat publikaci tohoto textu v zahraničí; za týden se pak mohl zmínit o věci okrajovým způsobem. Mohl hledat cesty, jak ztlumit skutečné společenské příčiny, které ke zrodu Charty vedly, to jest jak rozředit (jestliže už nemá možnost rozřešit) skryté napětí, po léta vzrůstající proto, že se mezkovitě a mstivě trvá na diskriminaci skupin občanů, kteří se stále ještě nevzdali svých kritických názorů na "normalizační politiku".

Neschopný politik se mohl pokusit o totéž nešikovně a proto s určitými maléry. Ale jen ten, kdo politikem vlastně vůbec není, kdo snad drží ve svých rukou mocenské prostředky, ale pod politikou chápe prostě vynucené prosazení svých extremistických, sektářských postojů bez ohledu na potřeby občanské společnosti, kdo se při tom vskrytu duše strašně bojí tušené slabosti své pozice – jen ten by mohl vědomě rozpoutat něco, co se podobá represivní a propagandistické kampani v Československu od počátku ledna 1977. Buď tedy někdo takový

má značný vliv na naši oficiální politiku, anebo k lednovému politickému třeštění došlo nahodile, tím, že z nějakých příčin se první kroky vymkly kontrole a pak už se kampaň řítí jako lavina, jíž není nikdo s to včas účinně čelit.

Ať už tak či onak – v politice jsou konec konců vždy důležité výsledky a důsledky. Pokusím se tedy především o jejich bilanci – tak jak to je možné udělat narychlo, v "polních podmínkách" situace.

I. Oč jde Chartě 77 a co si z toho udělala politická moc.

Obsahem Charty 77 je, jak známo, jediný problém: rozpor mezi existující perzekucí skupin občanů za jejich politické či jiné přesvědčení a mezi tím, že formálně se vláda hlásí k Mezinárodním paktům o lidských právech, které podobnou perzekuci vylučují. Není to rozpor malý. Svým způsobem je to skutečně politicky klíčová otázka, či jedna z klíčových otázek. Přesto však tento problém sám o sobě nestaví ještě do centra pozornosti celý komplex rozporů současné československé reality, jak to posléze dokázala oficiální propaganda a represe.

Vše, co bylo v Chartě 77 napsáno, bylo již mnohokrát napsáno a řečeno před tím. Doklady o diskriminacích jsou všeobecně známy doma i v zahraničí. Věcně tedy nebyla moc postavena

před žádný nový problém, byl jí jen v určité situaci a poněkud odlišným způsobem prezentován problém dávno známý. Snad ovšem právě tato situace a tento způsob ovlivnily první kroky mocenské reakce. Pár měsíců před bělehradskou konferencí o kontrole plnění závěrů z Helsinek, v situaci, kdy vnitropoliticky si moc vůbec nemohla přát ohňostroj politických útoků, nýbrž usilovala o příznivější klima pro řešení celé řady neodkladných (a ne populárních) ekonomických problémů – v této situaci se objevila Charta 77. Odlišný způsob prezentace otázky – to jest nikoliv individuální vystoupení nebo protest desítky známých jmen, nýbrž protest několika stovek lidí, oznamující systematickou občanskou aktivitu těchto lidí, opřenou o právní řád (zejména ratifikované Mezinárodní paktů o lidských právech) – to vše někoho tak pobouřilo a postrašilo, že přestal vidět vše ostatní v normálních barvách a proporcích. Někdo tu uviděl “organizaci” – a někteří lidé, kteří tak věří, že všechno lze “naorganizovat”, se přízraku organizace bojí jako čert kříže. Možná, že vzniklou situaci překotně a špatně zhodnotil i někdo mimo Prahu; neboť Charta 77 se objevila v době, kdy problémy podobného druhu začaly poutat pozornost také v Polsku a NDR (a – byť i již navyklým způsobem – i v Sovětském svazu).

Čím více byl první reagující krok moci ovlivněn iracionálními faktory (zlobou, strachem, mstivou agresivitou), tím více se musil podobat chování nikoli myslícího politika, ale Pavlovského pokusného pejska. Převládly podvědomé reflexy, získané dávno dříve v jiných situacích a podmínkách: reflexy padesátých let. Zamřít, oč jde. Nediskutovat, nejednat. Potlačit. Vypustit policii po stopě. Někoho zavřít, jiného vyhodit z práce. Všechny pomluvit. A organizovat si podporu lidu – rezoluce, prohlášení, podpisy požadující tresty pozemské i pekelné.

Nedomyslelo se ovšem, že tento způsob reagování vyvolá nutně a nezadržitelně některé nechtěné a neplánované důsledky, pro samu moc nepřijemné. Samozřejmě, že se povedlo i zastrašení. Lidé se právem vždycky bojí, vidí-li řídit iracionální a bezuzdné násilí, bojí se zloby a mstivosti moci, neboť ta má prostředky, jak jim pošramotit jejich život. Ale – bilancováno koncem měsíce – zatrašení se zase nepovedlo tak účinně, jak by asi bylo potřeba (o tom v další kapitole). A navíc – viděno jenom vnitropoliticky – jsou tu ony nechtěné důsledky.

Na politické scéně se objevily figurky, postupně již samotnou mocí odložené do zákulisního odpočinku. Antonín Černý, Vilém Nový a podobní “důchodci” jakoby určují v televizi a v radiu linii strany. To sotva mohou vítat ti, kdo v politickém vedení dobře vědí, že po nějakém týdnu bude nutno tyto postavy z jiné komedie zase pracně ukládat za scénu, má-li se hrát nikoli fraškovitá repríza nepotřebných scének, ale hra o řešení ekono-

mických a politických problémů současnosti. Sotva lze najít třeba v referátu L. Štrougala ze září loňského roku o problémech našeho strojírenství místo pro linii, jakou by politickému životu předepsal A. Černý. A při tom ovšem právě problémy, jejichž malou část poodhalil onen referát o strojírenství, tu jsou a bude je nutno řešit. Atmosféra, vyvolaná kampaní proti Chartě 77 proto vytvořila nikoli vhodné, nýbrž naopak zcela nevhodné předpoklady.

Nikoli Charta 77 sama o sobě, šířená sice ve stovkách strojopisných kopií, ale přece jen – pokud by byla ponechána sama sobě – uzavřená do vymezeného prostředí, ale oficiální kampaň proti ní udělala z otázk diskriminace skupin občanů otázku, k níž je soustředěna politická pozornost uvnitř země. Již po týdny je to vnitropolitická otázka číslo jedna. Zájem o vlastní text Charty 77 byl povzbuzen tak, jak by to nikdo nemohl dokázat. Je při tom samozřejmé, že kdokoli si Chartu sám přečte, udělá si také vlastní úsudek o postupu politické moci proti ní. Není při tom ani tak důležité, zda týž člověk pak na svém pracovišti trpí, aby i on byl jako anonymní jednotka pracovního kolektivu svého závodu započítán mezi ty, kdo “odsoudili ztroskotance a samozvance”. Trpí to ze strachu, nikoli z přesvědčení. Lidé, kteří opravdu z přesvědčení vyhlašují silácké vyhrůžky na adresu signatářů Charty 77, je v národě zanedbatelně málo. Sotva více než těch, kteří opravdu z přesvědčení považovali srpnovou vojenskou intervenci v roce 1968 za nutný krok k záchraně socialismu. I v prostředích, kde by zájem o problematiku Charty 77 sám o sobě buď vůbec nebyl nebo by byl jen okrajový (protože tato prostředí sama nejsou citelněji postihována doskriminačními kroky v posledních devíti letech), byl tedy takový zájem oficiální kampaní vyvolán. Na způsobu vedení kampaně pak lidé vidí, že signatáři Charty 77 se nebrání proti větrným mlýnům, ale že se brání proti reálnému násilí: toto násilí předvádí kampaň celému národu a tím v jeho očích plně ospravedlňuje postup signatářů Charty 77.

Jestliže tedy ještě 7. ledna 1977 (kdy text Charty 77 vyšel v zahraničí) měla vláda před sebou jen další z mnoha již předcházejících protestních aktů diskriminovaných občanů, má dnes před sebou pozměněnou vnitropolitickou situaci – a to nikoli ve prospěch svých vlastních dlouhodobějších záměrů a potřeb. Způsobila si to ovšem v podstatě sama.

II. Meze účinnosti strachu a problém morálky v politice

Politická moc v dnešním Československu sama ví, oč se především opírá. Desiluze a rezignace po násilném potlačení politické linie roku 1968 vnější přesilou zplodila vhodné podmínky pro to, aby lidé masově hledali východisko ve svérázne “dohodě” s mocí: ve

veřejné sféře se podrobí vyžadovanému rituálu souhlasu s tím, co moc dělá – a moc jim za to umožní žít mimoveřejně, mimopoliticky, soukromě docela slušně a nechá je jako soukromníky na pokoji. Kdo chce být nadprůměrně oficiálně preferován, může toho dosáhnout horlivou nadprůměrnou službou politické moci. Vcelku moc také trpí, aby si každý myslel svoje – jen říkat to nemůže. V Čechách situace nijak nová, spíše historicky až moc dobře známá.

K zajištění této “dohody” ze strany moci ovšem nutné patří strach, který je jejím nejdůležitějším garantem. Strach z toho, že kdokoli vybočí z rámce “dohody”, bude postižen docela a beze zbytku, i ve své soukromé sféře: diskriminován v práci a výdělku, s celou rodinou a dětmi.

Občané samozřejmě vědí, že s morálkou je taková “dohoda” jaksi ne docela v souladu. Ale v normálních, relativně pokojných každodenních časech to řeší většinou na úkor morálky a ve prospěch plnějšího ukojení svých spíše neduchovních potřeb. Není to nic hodného chvály, ale také nic nevídaného a mimořádného v moderních společnostech, ba ani v historii. V Čechách pak zase zvláště ne.

Kampaň proti Chartě 77 se viditelně dotkla i této hlavní společenské základny “normalizované” politické moci u nás. Neboť podstatnou vlastností této základny je, že občané jsou ve své mase ponecháváni relativně v klidu, že za svůj soukromý život musí platit jen obvyklé, dohodnuté daně: účast na schůzích a v průvodech, pasivní souhlas s různými kroky moci, členství ve všelijakých celonárodních organizacích, vhození hlasovacího lístku do urny při volbách atd. Vypsání jakýchkoli “mimořádných daní” je však riskantní, neboť potenciálně vždy narušuje již navyklost rovnováhu: na občanech se chce najednou něco navíc, aniž se jim za to něco navíc nabízí a dává.

Fakt, že pod Chartu 77 se plnými jmény za současných podmínek podepsalo na 300 lidí (a nyní už vlastně na 600) sám o sobě znepokojivé působí na vnitřní kompromis, který občan, žijící podle zmíněné “dohody” s politickou mocí, v sobě stále nosí a který i bez toho ho občas znepokojuje. Je to výzva k tomuto kompromisu. Ať už si občan říká, že je to výzva bláznů, snilků, lidí nerealistických či lidí, kteří se vlastně nemusejí o nic bát, protože nemají co ztratit – přece jen je to výzva. Někteří lidé jsou neradi, že vůbec vznikla, protože je ruší z jejich vlastního klidu a takového vyrušení se vlastně vnitřně pořád sami v sobě bojí. Ale docela všichni, kdo žijí podle uvedeně “dohody”, jsou velice neradi, jít-li sama oficiální moc jejich vnitřní problém a vyhrocuje ho až po krajní mez tím, že od nich žádá, aby svým vlastním jménem odsoudili Chartu 77 a její stoupence. A navíc to dělá, aniž za to cokoli nového slibuje, jen zachování již bez toho daného statu quo. To je i pro kramářskou morálku, podle níž mnoho lidí v “dohodě” žije, vlastně nepoctivě.

Schopný politik by se všemi prostředky snažil vyhnout tomu, aby do základní “dohody” s lidem nešetrně šťoural. Zejména v situaci, kdy stejně – ať chce či nechce – musí daň za rituál souhlasu tiše zvyšovat, protože musí tiše zvyšovat ceny a protože – jak se u nás říká – “se nemůžeme vyhnout některým důsledkům krizových jevů ve světovém kapitalistickém hospodářství”.

Přesto však i v tomto choulostivém bodě ztratila politická moc v politickém pomatení kolem Charty 77 cit i míru a spustila podpisové akce pracujících proti Chartě 77. Snad si tím někdo chtěl ověřit účinnost strachu v praxi. Snad někdo tím chtěl účinnost strachu zvýšit. Snad nějaký extremistický sektář v politice propadl blouznění natolik, že si opravdu myslel, že národ smýšlí tak jako on sám. Ať už však k takovému kroku došlo z jakýchkoli příčin, jeho výsledek není zase pro moc příznivý a je tu mnoho nechtěných důsledků pro moc vysloveně nepříznivých.

Předně se při tom ukázalo, že odpor k jednání s lidmi jako s nemyslicím stádem je v naší společnosti větší, než snad se někdo domníval. Hlasy, žádající před podpisem odsuzujících rezolucí, aby lidé byli s Chartou 77 seznámeni, se vyskytovaly velmi často. Většinou to vedlo k ústupu moci od původního záměru nutit shromážděné lidi podpisovat jednotlivé svými jmény takové rezoluce; věc se vyřešila tím, že jménem tolika a tolika desítek, stovek, či tisícovek pracujících se podepsaly “složky” – vedení pracoviště, organizace KSC a ROH a pod. Nemám samozřejmě k dispozici objektivní statistické podklady o síle těch či oněch tendencí při tzv. podnikové kampani. Snad je má alespoň oficiální moc a nechť s nimi pracuje. Nesporné však je, že typickou se forma individuálního podpisování nestala v závodech, mezi dělnickou třídou. Tu zastupovaly “složky” v závodech a vybraní mluvčí – jednotlivci nebo menší kolektivy. Ani v jiných výrobních odvětvích (včetně JZD) tato forma nemohla být použita výrazněji. Typickou se naopak stala v úřadech a institucích, kde samo pracovní zařazení je přímo závislé na administrativních mocenských centrech. V těchto prostředcích ovšem je řada lidí, kteří takto podepisovali v posledních čtyřiceti letech tolik různých prohlášení loyality k tolika různým politickým směrům, že cena dalších projevů loyality je tu politicky (a tím spíše morálně) zanedbatelná.

Nucení lidí k podpisovým akcím proti Chartě 77 zároveň vyvolalo ještě další nežádoucí důsledky. Jednak se našlo i v mimovýrobních, závislých prostředcích relativně dost jednotlivců, kteří to odmítli. Okruh lidí, kteří dali občanům žijícím v “dohodě” s mocí morální výzvu, se tedy nečekaně rozšířil. A to nikoliv o lidi pro daný kolektiv neznámé, ale o jejich vlastní spolupracovníky. Dále pak ti, kdo podepsali ze strachu, aby nebyli existenčně a jinak postiženi, byli politickou mocí veřejně a hrubě

ponížení. Nesou svůj podpis v sobě jako skvrnu na vlastním svědomí. To v nich budí větší odpor a často skrytou, ale hlubokou nenávisť vůči těm, kdo je ponížili před jejich vlastním svědomím, před jejich dětmi, spolupracovníky a často před širší veřejností (např. uveřejněním jmen těchto lidí v novinách atd.).

Politicky viděno je tedy důsledkem pokusu rozpoutat jmenovitou podpisovou kampaň proti Chartě 77 jen velmi malý úspěch, zato však velký neúspěch. Pokud se měla zkoumat míra účinnosti strachu, musí moc – je-li schopna objektivního hodnocení – vidět, že je menší než se snad předpokládalo. Ve výrobních prostředích moc sama raději včas ustoupila a nejtránila lidi přespříliš. Výsledkem akce je zároveň růst skryté nespokojenosti i takových vrstev, které předtím byly ochotny žít podle "dohody" o rozdělení veřejné a soukromé sféry života. Myslím, že problémy, před které bude vláda nutně postavena, až kampaň proti Chartě se vyčerpá, problémy zejména ekonomické, nikterak růst nespokojenosti tohoto druhu nepotřebují, ba právě naopak.

Z hlediska zasažení morálního citění a vědomí lidu jsou pro moc důsledky kampaně ještě horší. Obecně platí, že každá situace, v níž silný a mocný pronásleduje slabšího a bezmocného, staví civilizovaného člověka na stranu pronásledovaného a nikoliv pronásledovatele. To je nutno mít na zřeteli i v politice – dokonce bez ohledu na to, za co je kdo pronásledován. Připočítáme-li k tomu, že v celonárodním vědomí je zároveň jasné, že pronásledovaná skupina stoupenců Charty 77 trpí za to, že vyslovila to, co se ostatní vyslovit bojí, ale také si to většinou myslí – pak je politicko-morální prohra oficiální moci v kampani proti Chartě 77 už docela zjevná.

Oficiální kampaň proti Chartě sama zveličila tuto petici či protest do rozměrů, v nichž se se vším všudy rýsuje rok 1968. Strach má totiž vždy velké oči. V morálně-politickém smyslu tím ovšem oficiální kampaň pomohla oživit celonárodně nejbolestnější zážitek nedávných let – srpen 1968. Nechci usuzovat, zda za to politická moc dostane pochvalu nebo ne ze strany těch politických sil, jež si naopak (ze svého hlediska zcela rozumně) přejí, aby se na srpen 1968 postupně zapomnělo. Vnitropoliticky je však důležité, že tím oficiální kampaň propojila časem již oddělované generační postoje a propojila také kritické proudy, vycházející politicky a světonázorově z různých, v mnohém často protichůdných východisek. Mezi mládeží je o Chartu 77 mimořádný zájem. Lze dokonce říci, že je to poprvé, co nějaké vystoupení kritiků dnešního režimu vyvolalo výraznější ohlas mezi mládeží. Této mládeži bylo v roce 1968 asi 10 až 15 let a vlastní zážitek této doby tedy v sobě nenese jako politicky pochopený zážitek. Kampaň proti Chartě 77 však ve vědomí mládeže spojuje nejasné (vlastně dětské) osobní zážitky s pro-

blematikou dneška, s otázkami, jimž už mladí sami rozumějí jako svým vlastním problémům.

To všechno je tedy pro moc mnohem více neúspěchem než úspěchem. Jen v jediném případě zaznamenala moc v podpisové kampani přece jen relativní úspěch: v případě prohlášení uměleckých svazů ze dne 23. ledna 1977. Zřejmě tou dobou již byl krach extremistů natolik jasný, že se ke slovu dostaly politické proudy uvnitř mocensko-politické struktury, jež se orientují na postupné, snášenlivější, kompromisnější řešení (či opět spíše ředění) vnitro-politických konfliktních situací. V tomto prohlášení uměleckých svazů totiž již bylo vůbec vypuštěno samo slovo Charta 77. Podpisy se tu sbírají pod souhrn rituálních politických frází, jež nevybočují za rámeček běžné a po léta vybírané "daně" ze strany politické moci. V přívalu těchto frází se pak cudně krčí větička o pohrdání "těmi, kdo v nezkrtné pýše, ješitné nadřazenosti, sobeckém zájmu nebo dokonce za mrzký peníz se kdekoli na světě... odtrhnou a izolují od vlastního lidu"; a teprve v této větičce je ještě uvnitř zabaleno konstatování, že "také u nás", se našla taková skupinka odpadlíků a zrádců. Je to tedy jakési luxusní balení, přizpůsobené jemnějšímu vkusu zaměstnanců "kulturní fronty". Až k takovému prohlášení "de luxe" musila moc ustoupit, aby se pod ní objevilo několik jmen, jež v národní kultuře (zejména v divadelnictví) opravdu něco znamenají bez ohledu na politickou konjunkturu.

Morální problém, který z toho plyne, je ovšem problémem nositelů těchto jmen i stovek dalších slušných lidí, kterým ovšem tato jména dávají něco jako morální alibi. Viděno z politického hlediska je to ovšem úspěch té linie uvnitř politické moci, která se snaží o kompromisní řešení konfliktů a porážka linie extremistické, která jinak v celé kampani až do konce ledna vysloveně vládla. A to samo o sobě je zase už relativním úspěchem platformy Charty 77, neboť důsledně prováděný pokus o kompromisní východiska z konfliktních situací by časem musel dojít k tomu, aby se hrubé potlačování práv velkých skupin občanů zmírnilo a – viděno dlouhodoběji – konec konců odstraňovalo.

III. Situace různých politických orientací a směrů

Jakkoli politický život v Československu vypadá pro povrchního pozorovatele v posledních letech jednobarevně šedě, je to jen zdání. Všude viditelná šed je jen plíšňovým povlakem, pečlivě pěstovaným a ošetřovaným oficiální mocí, pod níž však je skryta mnohem pestrobarevnější paleta skutečných politických orientací a směrů. Platí to jak o světě potlačovaných oponentů a kritiků, tak o světě oficiálních politicko-mocenských struktur.

Charta 77 nepochybně překvapila oficiální

moc mimo jiné tím, že na rozdíl od dřívějších protestů a peticí nebyla politicky jednobarevná. Moc si již zvykla na to, že několik desítek jmen (s malými obměnami) se objevuje pod různými protesty a peticemi. Šlo převážně o jména komunistů, zbavených členství v KSČ proto, že setrvali na politické linii této strany z roku 1968. A teď najednou je tu Charta 77 se stovkami jmen, kde vedle sebe najdeme komunisty a marxisty, křesťany i lidi známé jako odpůrce a kritiky komunistické politiky či marxismu. Pro oficiální propagandu to má jedině vysvětlení, které do omrzení stále omílá ve všech sdělovacích prostředcích: tito lidé se spojují, protože jsou všichni vlastně "agenty imperialismu", protože je spojuje "nenávisť k socialismu", "pohrdání lidem", po případě různé společné vlastnosti jako je "nezkrotná pýcha".

Jen máloco ukazuje tak názorně neschopnost normalizační politiky pochopit vůbec, co se ve společnosti, kterou se snaží ovládnout, vlastně děje. Primitivní uvažování těch, kdo jsou u moci, dělá jednoduchou analogii: vědouce, že je všechny drží pohromadě nejčastěji právě jenom to, že jsou "u moci", předpokládají, že stejně tak se sjednocují ti, kdo "u moci" nejsou – a to za jediným účelem: k moci se dostat. Je to primitivní myšlení lidí, jejichž celá osobnost stojí a padá s jejich zařazením do oficiální, systemizované struktury důležitosti. Kdyby byli z této struktury vyřazeni, zmizí docela jejich osobnost; jak se říká – pes po nich neštěkne. I kdyby dostali všechna občanská a lidská práva, zaručená mezinárodními pakty, na významu jim to nepřidá. Neboť by jen získali právo projevit se. Ale co by vlastně měli projevit, aby to stálo za řeč, nemajíce moci?

Příčiny politické a světonázorové pestrobarevnosti podpisů pod Chartou 77 jsou však docela jiné než společné ambice těchto lidí "dostat se k moci". Nikdo z nich nepotřebuje být "u moci", aby mohl realizovat svou občanskou aktivitu. Tito lidé se domáhají jenom a výlučně práva na to, aby v souladu s normami, zakotvenými v Mezinárodních paktech o lidských právech, mohli projevit a uplatnit své názory a přesvědčení, svou pracovní kvalifikaci, realizovat svou potřebu žít i jiným okruhem problémů než jsou problémy holé, soukromé osobní existence a zajištění materiálních potřeb takové existence. Kdyby jim tato práva byla reálně poskytnuta, stačí jim to k realizování vlastní osobnosti, k jejich společenskému a lidskému uplatnění. Proto se sjednotili na požadavku těchto práv – nikoli na nějakém společném (byť třeba opozičním) politickém programu. Proto je ona pasáž v "Prohlášení Charty 77", která jasně říká, že nejde o žádný politický program, nýbrž jen o snahu zajistit všem občanům formálně deklarovaná práva, pasáží nikoli taktickou (jak se domnívá moc), ale hluboce pravdivou, zásadní.

Kdyby politická a občanská práva u nás byla

opravdu realizována v tom přesném vymezení, jaké dávají Mezinárodní pakty, dojde samozřejmě mimo jiné k tomu, že právě signatáři Charty 77 se mezi sebou začnou pít o otázky, na které nemají a ani nepředstírají že mají shodný názor. Docela jistě by začala diskuse mezi marxisty a nemarxisty. Ale byla by to právě diskuse, nikoli potlačování jedněch druhými bez řešení problémů, o které je spor. Politická a světonázorová diferenciaci na straně stoupenců Charty 77 je faktem. Ale stejným faktem je i to, že v otázkách, jichž se Charta dotýká, je mezi nimi jednota.

Tato jednota znamená v podstatě to, že pod letitým tlakem z vůle a násilí politické diktatury u nás pochopily různé politické orientace i směry, že ke svému normálnímu životu a uplatnění potřebují prostě atmosféru politické demokracie, atmosféru reálně účinného právního řádu. Oproti létům před rokem 1968 je tu podstatná změna v tom, že takovou nutnost pochopili i komunisté a marxisté, vyvržení ze sféry privilegované vrstvy do normálního světa pracujících občanů této země. Nás, komunisty – tj. komunisty-reformátory z roku 1968 – v tomto smyslu rovněž změnila životní zkušenost posledních let. Jsou totiž věci nesdělitelné slovy a úvahami, jsou věci, jichž se člověk opravdu zmocňuje jen vlastním prožitkem reálných situací. Jak ví už lidová moudrost, sytý hladověmu nevěří. Přesnější by snad mnohdy bylo říci, že jeden druhého nechápe. A obdobně to platí i o privilegovaných a utlačovaných v diktatorských systémech. Paradoxní zásluhou normalizované KSČ v posledních letech je to, že doslova dokopala statisíce komunistů k pochoopení významu politické demokracie i pro přesvědčené marxisty a komunisty samotné. Jsou to tíž lidé, kteří bez vlastního zážitku diskriminace se snad mohli dostat k obhajobě tolerantnějších a pružnějších metod politické vlády, ale nedostali se k vnitřnímu pochopení nedělitelnosti občanských a politických práv. K tomu jim dopomohla až vlastní životní zkušenost – nejužitečnější školení, jaké jim kdy jejich mateřská KSČ poskytla.

Někde daleko za tímto reálným vývojem v naší společnosti se plouží stupidní myšlení oficiální propagandy se svými řečmi o sjednocení "na příkaz antikomunistických centrál" nebo "za mrzký peníz". Jak sama dobře ví, příkazy z jakýchkoli centrál a peníze (či jiné nejrůznější formy korupce) mohou udržet jen docela pochybnou a vnější jednotu lidí, kteří se bojí a zároveň touží po hodnotách, které lze koupit.

Pohlédneme však také do světa oficiálních politicko-mocenských struktur, kde to navenek vypadá, jako by tam nebylo žádných rozdílných orientací a proudů. Nejde vůbec o to, zda se na posledním zasedání jakéhosi mocenského orgánu pohádal XY a YZ. To nemusí mít také vůbec žádný jiný než osobně konkurenční a rivalitní význam. Jde o to, že celkově i ve sféře oficiální moci lze poslední dobou stále výrazněji

pozorovat dvě trvale neslučitelné tendence. Jedna z nich se snaží v podstatě žít z minulosti a v první řadě vidí problémy tam, kde se "objevuje nebezpečí", že se cosi, co už tu bylo, bude opakovat: že se bude opakovat rok 1968, že se bude opakovat únor 1948 a co všechno ještě. Nositelé této tendence žijí v absurdním světě vlastních příznaků a všechno současně, všechno nově nazírají optikou tohoto "světa za zrcadlem". Vyvolává v nich strach všechno, co jim připomíná situace, v nichž se v minulosti sami nejvíce báli – o svou pozici a vliv v mocenské struktuře. Tato extremistická tendence prosazuje v posledních letech stále znovu a znovu bezperspektivní orientaci vnitřní politiky, jejíž součástí je snaha nikdy nedat nikomu právo a svobodu, aby vyjádřil kritické názory a postoje nad rámec moci stanovený – neboť to právě by byl začátek, jehož konce nelze dohlédnout (na jehož konci stojí některé ze strašidel – například rok 1968). Je to snaha udržet do smrti v bezprávném postavení zejména ty lidi (i s potomstvem), kteří už "jednou ukázali, co jsou zač", tj. kteří kdykoli stáli v nějakém názorovém či politickém střetnutí v opozici k této extremistické tendenci a jejím nositelům. Je to tendence, neschopná řešit správně a neodkladně společenské problémy z hlediska potřeb samotné moci; je bytostně neschopná řešit zejména věcné ekonomické a sociální problémy, neboť její nejvládnější doménou je čistě politicko-ideologická sféra, spojená přímo se sférou holého násilí proti všemu, co strnulým ideologicko-politickým schématům a absurdním názorům jejich nositelů odporuje. Rok 1968 ukázal mimo jiné, že z vnitropolitického poměru sil by tato tendence vždy vyšla jako poražená, že naše společnost sama by její nositele odložila mezi monstrozní rekvizity historických peripetií vývoje. Jen s vnější pomocí, jen podpořena vnější silou se mohla ve vnitřní politice znovu nejenom objevit, ale získat a podržet si v mnoha situacích rozhodující politicko-mocenský vliv.

Druhá tendence ve sféře oficiální moci je naopak tendencí, která realističtější vnímá skutečné problémy, zejména problémy ekonomického vývoje. V podobě, v níž dnes existuje, není tendencí demokratickou a politické demokracie se koneckonců také bojí. Její pohled však není natolik zastřen minulostí a stupidní vírou ve všemohoucnost násilného vnucování schémat reálnému společenskému životu, že přece jen registruje i reálné problémy a snaží se na ně reagovat tak, aby neústily v konflikty pro moc samu nežádoucí a zbytečné. Odtud sklon k hledání způsobů, jak postupně ředit napětí tam, kde vzniká a je pro racionálnější postupující politiku překážkou. Tato orientace by zřejmě – kdyby byla dosti silná – řešila i konflikt mezi mocí a diskriminovanými velkými skupinami občanů takovými kompromisy, aby to umožnilo vládě relativně v klidu provádět zejména potřebnou ekonomickou a

sociální politiku. Je to tendence pragmatičtější, podřizující ideologicko-politická schémata pragmaticky pochopeným potřebám moci.

Rok 1968 ukázal, že tato tendence je v mocensko-politických strukturách velmi významná, že spolu s ní se může rozvíjet za jistých podmínek i úsilí o skutečnou politickou demokracii, jakkoli pomalými a dílčími reformními kroky. Kdyby nebylo vnějšího zásahu do vývoje naší společnosti v srpnu 1968, byl by dnes zhruba na této bázi dosažen zřejmě stav, který by otevíral cestu k rozvíjení politické demokracie na bázi socialismu.

Zkušenosti však ukazují, že jednak tato tendence byla po roce 1969 velmi citelně oslabena co do pozic, které v mocensko-politických strukturách zaujímají její nositelé, jednak nikdy během posledních devíti let nedokázala efektivně uskutečnit žádný vážnější reformní krok ve směru efektivního snížení napětí, jež neustále plodí nadvláda tendence extremistické.

Politické třetění kolem Charty 77 bylo v lednu letošního roku novým skrytým měřením sil obou tendencí ve sféře oficiální moci. Nositelé realističtější tendence mají dokonce sklon vyčítat stoupencům Charty, že tak nerozumně vystavili jejich pomalé rozumnější úsilí náporu extremistických sil, vycházejí z názoru, že tím stoupenci Charty ohrozili i své vlastní zájmy, jež by je – správně viděny – měly vést k podpoře snah o umírněné reformy v duchu "pokroku v mezích zákona", již za Haška tradičního.

Ve skutečnosti je tomu podle mého názoru docela jinak. Jednak není jisté, že lednové intermezzo dlouhodobě posílilo extremisty a oslabilo racionálnější tendenci. Naopak, myslím, že další vývoj ukáže spíše opak – pokud ovšem racionálnější tendence se sama neutopí ve zcela neuměrné zbabělosti svých vlastních nositelů v okamžicích, kdy propuká konflikt. Jednak je třeba, aby se i nositelé oně racionálnější tendence zamysleli kriticky nad vlastním postupem v uplynulých letech. Kdyby byli totiž cosi efektivního opravdu dokázali, kdyby aspoň v nejkřiklavějších výstřelcích výrazněji prosadili protiextremistický kurs (a nezůstalo vždy jen u polovičatých slov a slibů bez praktických výsledků) – nebyla by se situace těch, koho vyjadřují stoupenci Charty 77, stala tak bezvýchodnou a nemusila proto plodit takovou formu protestu, jakou je Charta 77.

Namísto faktického snižování napětí ve společnosti však i tato realističtější tendence uvnitř oficiální moci ve skutečnosti jen podporovala stav, v němž se udržuje jakási rovnováha s extremisty a nikde nedochází k jejich porážce. Takový stav logicky a nutně nabývá pak formu režimu osobní moci. Zdánlivě nedochází ke konfliktu, neboť obě rozporné politické tendence udržují na vrcholu mocenské pyramidy cosi navenek podobného absolutnímu vládaři. Ve skutečnosti však vždy v dějinách byli absolutní vládaři produktem vnitřního rozporu

ve sféře moci. Jen někteří z nich dokázali ze své pozice opravdu věcně řešit i společenské problémy a otevírat (jakkoli často absurdními prostředky) cestu historickému pokroku. Ke jménům takových výjimečných jedinců pak učebnice dějepisu připojují přídomek "osvícený", někdy "Veliký", případně také "Hrozný". Ke jménům ostatních se nepřipojuje nic, neboť by tam patřil jediný přídomek - vladař "Trapný". Vladaři tohoto typu nedosáhli v dějinách nic kromě ukojení vlastních mocenských ambicí, ješitnosti a dutého velikášství.

Pod příkrovem režimu osobní moci zaostává tedy i dnes u nás také ona realističtější a racionálnější tendence za skutečnými potřebami vývoje socialistické společnosti. Snad v nějaké jiné zemi je obdoba této tendence v souladu s vnitřními potřebami společnosti. Ale u nás ne. Pokud tato tendence nedokáže navázat vnitřní kontakt s těmi potřebami společnosti, které vyžadují rozvoj politické demokracie a překonání forem byrokratické politické diktatury, rozvoj občanské společnosti a překonání prvků předobčanských, nevolnických rysů v chování politické moci - potud bude vždy tendencí stagnační. Taková stagnace by mohla být co do formy kultivovanější a pro občany snesitelnější než život podle představ extremistů, přesto však zůstane stagnací. Bude navíc vždy lidem této země pocífována po právu jako stagnace vnucená násilím, jako plod přezírání historického vývoje našich národů, jako důsledek pohrdání specifickými potřebami národního vývoje.

IV. Mezinárodní ohlas a důsledky tažení proti Chartě 77

Mezinárodní ohlas kampaně proti Chartě 77 v lednu byl - snad pro všechny zúčastněné strany a proudy - mimořádně velký a intenzivní. Oficiální propaganda se snaží zúžit celou problematiku a vybírá si jen to, co se zdánlivě hodí k důkazu jejího tvrzení, že Charta 77 posloužila zájmům "reakce, která je proti politice mírového soužití a proti závěrům konference v Helsinkách". Není pochyby o tom, že šlape-li někdo tak hrubě a soustavně po závazcích, které sám oficiálně přijal v oblasti lidských práv, jako to dělá politická moc v Československu, využijí toho všechny politické síly, které ve skutečnosti také nebojují za uplatnění lidských práv, ale mají své vlastní, politicky reakční zájmy. Ubohost pozice politické moci však pouze zdůrazňuje to, že se v takové situaci snaží svalit odpovědnost na oběti vlastního násilí, které se hlasitě brání. Odpovědnost očividně spočívá na tom, kdo právo porušuje, nikoli na tom, kdo se proti tomu brání.

Typické pro celou kampaň proti Chartě 77 ovšem je, že oficiální propaganda drtivou většinu hlasů, které se v zahraničí pozvedly

na obranu stoupců Charty, musí prostě zamlčet. Neboť jakmile by přiznala, kdo všechno a proč se Charty 77 zastává, bylo by už nemožné tvrdit, že na obranu Charty 77 povstala "mezinárodní imperialistická reakce".

Od protestů demokratických buržoazních vlád a parlamentů - tj. těch oficiálních sil, s nimiž právě bylo dojednání v Helsinkách uzavřeno - přes liberální humanistické proudy k socialistům a komunistům v západní Evropě se ve věci odsouzení perzekucí v Československu vytvořila jedna souvislá politická fronta. A jsou to právě komunisté (italští, francouzští, britští, švédští a další) a socialisté, kteří otevřeně poukazují na základní souvislosti - na násilné potlačení politiky KSČ v roce 1968 jako na prvopříčinu dnešního stavu v Československu.

Mimořádnost situace navíc charakterizují i některé jiné momenty. Tak např. první veřejné stanovisko v oblasti politiky vůči zemím Varšavské smlouvy bylo formulováno u příležitosti kampaně proti Chartě 77 na jedné straně novou Carterovou administrativou v USA a na druhé straně tiskem nového politického vedení v Čínské lidové republice.

Postup politické moci v Československu v lednu proti Chartě 77 způsobil, že se doslova zhroutily sporé výsledky, jež tak pracně budovala po léta normalizovaná čs. diplomacie ve snaze moci se vůbec objevit ve společnosti. Obtížné přijetí této dámy ve společnosti je důsledkem toho, že jí po srpnu 1968 - přes všechna "Poučení" a jiná vlastní usnesení - přece jen málokdo vážně bere jako diplomacii suverénního státu. Dlouho a urputně se pracovalo na tom, aby se tento kaz nějak zašminoval. Nakonec už to normalizovaná zahraniční politika dotáhla tak daleko, že byla v situaci dámy, která se - má-li špatné osvětlení a dobrou švadlenu - přece jen ve společnosti objevit může a už se pořád nemluví o tom, že má s sebou garde. Kampaní proti Chartě 77 se však tato politika postavila nevhodně přímo pod soustředěné světlo veřejného mínění. A tu se ukázaly nejenom vrstvy líčidla na obličej, ale i to, že šaty této dámy šil docela neschopný krejčí.

Není pochyby o tom, že oficiální propaganda určitě vynaložila všechno úsilí, aby zaznamenala jakýkoli zahraniční ohlas, pozitivně hodnotící její boj proti "ztroskotancům a samozvancům". A přece mohla zaznamenat pod titulkem "ohlasů ve světě" jen hlasy tisku z Moskvy a Sofie, sporadičtěji pak z Berlína, Varšavy a Budapešti. Navíc byly jen hlasy v listech *Unsere Zeit*, *Volksstimme* a *Daily World*. Jednou přibyly i hlasy z Hanoje a Kypru. Pokud jde o hlasy ze západní Evropy, musilo Rudé právo sáhnout až k dosud nevídané praxi: uveřejnilo "z množství dopisů pracujících", které údajně do redakce z této části světa přišly, názory v podstatě anonymních jednotlivců (např.: S.W. z Innsbrucku, E.P. z Holandska, F.U. ze Švédska, Carlos Oliviera z

města Porta – viz RP 29-1-1977), plně schvalující kampaň proti Chartě 77!

Zcela obdobně jako si ve vnitřní politice moc vykládá politickou pestrobarevnost signatářů Charty 77 tím, že "všichni slouží anti-komunistickým centrálám", vykládá si i jednotu různorodých politických sil v odporu proti jejím násilnickým metodám tím, že tu levicové síly "sklouzávají na netřídní a buržoazní pozice, propadají antisovětiismu" atd. Neschopnost pochopit, co se vlastně děje doma, vede nutně i k neschopnosti pochopit, co se děje v Evropě a ve světě.

Problém lidských, občanských a politických práv, problém politické demokracie se stal ústřední otázkou pro různé politické orientace a směry v Evropě totiž právě v důsledku toho, že politika mírového soužití a vývoje v duchu jednání v Helsinkách se začala ukazovat jako reálná perspektiva. Dokud reálnou alternativou byla možnost nukleární katastrofy v důsledku válečného zesílení hlavních velmocí, nutilo to závislejší, nevelmocenské síly v Evropě k extrémnímu rozhodování, neboť byly stavěny před extrémní, na nich málo závislé alternativy. Představy o samostatném, suverénním vývoji v nevelmocenských zemích byly tísněny realitou atomové hrozby se strany těch, kdo ji mohli rozpoutat. To napomáhalo i tomu, aby konflikt mezi socialismem a kapitalismem byl méně chápán jako záležitost vnitřního, suverénního vývoje socialistických sil v buržoazních zemích a aby byl více koneckonců spojován s vojenskou (jadernou) mocí jednoho z bloků ve velké mocenské světové konstalaci. Čím méně reálnou se však stává hrozba atomové katastrofy, čím reálnější je perspektiva vývoje v podmínkách mírového soužití – tím reálnější také je počítat v každé nevelmocenské zemi s možnostmi suverénního řešení vnitropolitických problémů, včetně takového problému, jakým je konflikt třídních zájmů, konflikt mezi kapitalismem a socialismem.

Praktický vývoj v západoevropských zemích – výrazně např. v Portugalsku, Španělsku a Řecku – v několika posledních letech ukazuje, že toto nové klima mezinárodních vztahů, klima mírového soužití, je nepříznivé pro extremistické pravicové diktatury (dědice fašistické tradice) a je příznivé i v zemích, kde takové diktatury vládly, pro postupný rozvoj politické demokracie. Pro všechny politické síly – mimo síly krajní reakce, blouznící stále ještě v duchu fašistické ideologie – je za těchto nových mezinárodních podmínek atmosféra politické demokracie jediným možným rámcem k tomu, aby se vůbec reálně mohly pokusit o řešení vnitrosociálních rozporů ve svých zemích jako síly politicky suverénních států. (Z hlediska cílů komunistů k tomu ovšem ještě přistupuje řada faktorů, daných vývojem soudobého kapitalismu a jeho třídní struktury, jimiž se však v této souvislosti nelze zabývat).

Právě pro politickou levici včetně komunistů

je proto také velmi negativním faktorem všechno, co svědčí o tom, že v zemích "reálného socialismu" (jak zní dnešní termín, jímž sami sebe označují země Varšavské smlouvy) je velmi mnoho skutečností, které jsou v evidentním rozporu s pravidly politické demokracie a svědčí o snaze uplatňovat mnohá politická a občanská práva lidí v ještě omezenější podobě než v buržoazních demokraciích. Diskredituje to socialismus – jak na to výslovně upozornil právě v souvislosti s kampaní proti Chartě 77 v Československu nedávno G. Marchais.

Politické uvažování, vycházející z mrtvého schematu, podle něhož je antikomunismem a antisovětiismem všechno, co se nehodí do momentálního oficiálního kalkulu dané garnitury sovětského vedení, je dnes už neschopné postihnout správně vývoj socialistických sil a třídního boje ve světě. Přesto však právě ono se tak výrazně uplatnilo v lednové kampani československých extremistických sil, jež jím snad chtěly posloužit sovětské politice. Právě ta je však sotva bude moci z dlouhodobějšího hlediska za to chválit a tolerovat.

Mezinárodní ohlas na kampaň proti Chartě v Československu byl zřejmě politicky nejnvlivnějším činitelem, který nakonec vedl ke snaze politické moci v Praze stáhnout džina zpátky do láhve. To je vždycky úkol obtížný – ale naši oficiální politickou propagandu právě čeká. Zdá se, že nějaký měsíc před Bělehradem by to mělo být hotovo a že by moc chtěla, aby dejme tomu do května nebylo po celém skandálu ani stopy. To není záměr, který by stoupenci Charty 77 měli odsuzovat. Jde jen o to, zda si moc nepředstavuje, že toho lze dosáhnout prostě tím, že sice ustane štvavá kampaň, ale že se při tom nikterak věcně nevyřeší problémy, kvůli nimž Charta 77 vznikla a o jejichž řešení její stoupenci usilují a samozřejmě budou usilovat dál.

Kdyby si to moc představovala takto, sotva se její záměr zdaří. Myslím, že situace není taková, aby mezinárodní pozornost problémům, jež kolem Charty 77 soustředily na sebe pozornost, prostě ustala, zůstane-li ve skutečnosti všechno při starém. Jde totiž zase o víc než o vnitro-politické československé problémy, než o osudy desetitisíců diskriminovaných občanů v Československu. Jde o zásadu závaznosti mezinárodně přijatých závazků.

Diktátorské systémy všeobecně mají sklon k tomu, aby navenek skrývaly skutečné poměry doma. Proto také často ochotně deklarují svůj souhlas s různými mezinárodními úmluvami a pakty. Spoléhají však při tom na to, že ve skutečnosti si tam, kde by jim to příliš vadilo, vyřídí věci po svém – bez ohledu na takové úmluvy. Doba, kdy se podobná praxe více méně mezinárodně tolerovala, začíná však končit zase právě proto, že na skutečném dodržování přijatých mezinárodních závazků závisí vůbec reálnost vztahů, jaké například koncipovala konference v Helsinkách. Všechny zúčast-

něné vlády – a občané příslušných států – koneckonců vědí, že reálná je tato smluvně zajištěná perspektiva jenom tehdy, jestliže se reálně také vyloučí možnost, aby někdo smlouvy a dohody fakticky nakonec popřel a nerespektoval. Pravda, vnitropolitické otázky jsou při tom v pořadí důležitosti až za závazky přímého mezinárodního významu. Mají však přece stejnou povahu: i na nich se ukazuje skutečný vztah k hlavní zásadě celé koncepce – k zásadě respektování práva, podřízení vlastních mocenských interesů, omezení možností vlastní síly právem a normami dohod a paktů. Snaha podvádět byt i jen v některých vnitropolitických otázkách vyvolává nutně podezření, že podvádět se může i v otázkách přímého mezinárodního významu. A to je faktor, s nímž musí dnes počítat každá politická moc v Evropě – ať už se jí to líbí nebo ne.

Z téhož důvodu je také v podstatě směšná snaha oficiální moci v Československu tvrdit, že problém zachování Mezinárodních paktů o lidských právech, vyhlášených v ČSSR za platné, je výlučně vnitřní záležitostí, do níž nemá nikdo co mluvit, aniž by tím porušil zásadu nevměšování do vnitřních věcí. Moc, která za svou existenci vděčí "internacionální pomoci" cizích armád není navíc právě tím nejlepším subjektem, jestliže se mluví o zásadě nevměšování do vnitřních věcí.

* * *

Co bude dál?

V prvních dnech února se zdálo, že politická moc chce zabrzdit pohyb, který v lednu vyvolala. Snad se při tom na příslušných místech debatuje – byt i jiným jazykem – o některých z problémů, kterým je věnována tato stať. Bohužel však se zdá, že základní chybné východisko moci zůstává beze změn: neuznat vůbec příčiny, jež k protestu Charty 77 vedly a neřešit problémy, které s tím souvisejí. Moc hodlá zřejmě diferencovat mezi těmi, kdo jsou diskriminováni, ale mlčí a v těžké chvíli lednové kampaně se dali získat k nějakému druhu prohlášení ve prospěch moci a mezi těmi, kdo jsou tak nenapravitelní, že stále kritizují, opouňují a aktivně se brání. Ti první by asi měli být postupně bráni na milost. Ti druzí v tichosti a postupně likvidováni.

Není to nadsazené slovo. Již dnes jsou první náznaky praktických prostředků, jak by se to dalo dělat. Výsledkem ledna je také to, že četní lidé jsou trestně stíháni (mezi nimi jeden z mluvčích Charty 77, dramatik Václav Havel), že stovky signatářů prošli policejním výslechem a nadále je jim věnována aktivní pozornost policejního aparátu, že desítky byli vyhozeni z práce (a u dalších se to všelijak odkládá na dobu pozdější nebo se to řeší přeřazením na ještě horší práci atd.), že z práce jsou vyhazováni i ti, kdo sice nepodepsali nikdy Chartu 77, ale odmítli podepsat prohlášení proti

ní, aniž ji mohli číst, že signatářům byly protizákonně odebrány řidičské průkazy nebo technická osvědčení jejich osobních aut, že se vyhledávají nejrůznější administrativní cesty, jak šikanovat je i jejich rodiny. To všechno dohromady – bude-li to přijatá linie postupu – má tyto lidi buď neustále a bez omezení dále štvát a diskriminovat, nebo je přimět k tomu, aby raději žádali o azyl v Rakousku. Politická moc u nás už po roce 1970 předvedla, co dovede, když se chopí podobné linie.

Není sporu o tom, že moc může své hrozby v tomto směru opravdu provést. Nebylo by to poprvé, kdy lidé, kteří uvedou nějak do pohybu před tím skryté síly, na to osobně těžce doplatí. Co však už moc provést nemůže, je také jasné: nemůže zprovodit ze světa sám tento pohyb a jeho vnitropolitické i mezinárodní důsledky. Viděno dlouhodoběji se zdá spíše pravděpodobné, že celkovým důsledkem nastoupeného pohybu přece jen bude jakýsi pokus o řešení některých problémů, které Charta 77 vyzvedla. Ve sváru dvou tendencí uvnitř politické moci samé považují za pravděpodobnější, že výsledně bude oslabena extremistická tendence a posílena tendence racionálnější. Už proto, že bez ohledu na Chartu vzniknou problémy, které nebude možno odložit, především problémy ekonomické. Ve stejném směru bude dlouhodoběji působit i mezinárodní vývoj, včetně dlouhodobějších zájmů sovětské politiky, kterou z nastoupeného kurzu sotva svedou českoslovenští extremističtí blouznivci.

Až se tyto vlivy aktuálně projeví jako konkrétní politické tlaky, dojde pravděpodobně i k tomu, že ve sféře moci se vyvodí i personální důsledky. Objeví se asi noví velvyslanci, kteří uprázdňují nějaké to systemizované místo ve vnitropolitické hierarchii nových kádrům. Snad někdo přejde z Prahy do Bratislavy a naopak, někdo ze stranické funkce do státní či odborářské atd., atd. – jak je to všechno už tak známé a nudně stejné v podobných situacích.

Než k tomu všemu dojde, nelze ovšem vyloučit i všelijaké zákruty a nahodilosti. Lednové zkušenosti varují. Moc si stále myslí, že všechno dění závisí jen na jejím rozhodnutí, co a jak má být. Nepočítá vůbec s tím, že rozhodovat se je jedna z možností člověka i tehdy, jestliže se mu vezme zaměstnání, byt, řidičský průkaz a kdoví co ještě. Předpokládat, že stoupenci Charty 77 prostě umlknou, že zapomenou na svou snahu bránit se proti bezpráví a diskriminaci – to není reálný odhad situace. Takže nejlepší by přece jenom bylo udělat to, co se mělo udělat už před léty a nejpozději minulý měsíc: začít nějakým způsobem – a moc má možnost vybrat si způsob pro sebe přijatelný – věcně jednat o problémech, řešit je, snižovat efektivně existující společenské napětí kolem diskriminace občanů. V to je však možno jenom doufat – ne věřit.